

Razvoj zunanjega umetniškega izraza v »Muzniku« je zelo poučen. V prvem, povestnem delu ni enoten, ampak najdemo v njem celo literarno tipiko ljudske povesti, ki jo je Pregelj najprej gojil (prim.: »Polagoma so se razhajali ljudje iz cerkve. Vonj kadila, se je z njimi porazgubil kakor nedeljski blagoslov v vsa sela in selišča pod zvonom svete Lucije str. 18), potem so močni spomini na tekoči Cankarjev slog (zlasti v romanju na Sveto goro; prim.: »S trudnostjo, ki jim je lezla v ude, je minevala romarje prva popotna radost str. 41) — bolj in bolj pa se čuti, kako pisatelj spaja askezo in bohoto življenja v eno, kako išče z misleno poantiranostjo zdaj retorično zaokroženost zdaj lapidarno raztrganost, individualno po občutju pripovedovanje. Preko tega je šel pisatelj v drugem delu »Zgodb« v iskani historični artizem, ne da bi bil priučen tipiki docela zatajil svojstvenost svojega lastnega rafiniranega izraza.

Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev, je »akademična« povest, ki jo je pisatelj naslonil na konec sedemnajstega stoletja in v nji skušal zajeti dijaško in meščansko čuvstvenost. Osnove dela so romantične, dijaško pustolovstvo se razvija do etične izčiščenosti, seveda zopet v zgolj povestni meri, v čisti dobroti in črni hudobiji. Romantična domišljija je tu dosegla nekaj dovršenih zgledov, n. pr. bleđi premrl, sivi lasje. Tudi dovtip, na katerem je zgrajena zgodba, da si pomaga junak z imenom svojega umrlega tovariša, je povsem romantičen. Sporednost motivov daje tej romantičnosti še posebno čuvstveno ozračje. V glavnem je zgodba povesti tista, na kateri je zgrajena cvranojska drama »Salve« virgo Catharina« (DS 1928), toda pripovedna misel, kako Jurij Mihajlovič prevzame zaobljubljeno duhovno dediščino, in zlasti vsebinska vez med življenjem in grobom, ki se pri Preglju tako rada ponavlja, je našla tu novih motivov, zlasti v mojstrsko izdelani zgodbi o Katarininem bratu Leopoldu. Tu je Pregelj v bolezen in smrt otroka položil toliko nežne umetniške sile kot malokje, vendar moti njen povod, ki je brutalen. Zadnji del povesti, t. j. dunajsko obleganje, je kljub temu, da sloni na obilnem studiju, precej šablonsko povesten in manj zadovoljuje. V celoti pa je to delo kljub obilici raznovrstnih motivov dovolj enotno. Pisatelj se je trudil, da bi bil poljuden, zgodovinsko nazoren in tudi etično globok. Marsikaj je sicer zapisano vzgojno in usum delphinu, a trdim, da je »Peter Markovič« dobro delo. Epske mirnosti in tradicionalne oblikovne uravnovešenosti pa bi bilo pri Preglju zaman pričakovati, kakor hitro zagradi širši koncept.

F. K.

France Bevk: **Julijan Sever**. Trst, 1950. Književna družina »Luč«, str. 112. — Pričujoča novela, ki je prvič izšla v DS I. 1926, spada med prve večje pisateljeve koncepte, tik po »Muki gospe Vere«. Njena oblikovna zasnova je zato še preprosta, skoraj linijska, za novelo celo nekoliko predolga in preenostavna. Ta črta pelje kot pot z Dunaja preko Stajerskega, Ljubljane v Italijo. Ni nujnost dejanja, ampak bolj estetično duhovno nagnjenje pisateljevo, ki kaže junaku pot v Italijo, kjer budi v odmirajočem telesu skrite duhovne vzmeti, dokler otožnost tega na smrt obsojenega življenja in njegove zadnje prevare ne splahnejo v odrešenje. Pri kateri misli se junak nazadnje ni več prebudil — ali ob misli na nevesto, ob žalosti na mater, ob upu na življenje

ali ob ugibanju o večnosti? To so tudi gibala novele in premikajo dejanje z enega usodnega križanja v drugo, dokler se ura Julijanovega življenja ne steče, in ko v belini operacijske dvorane ostane nevesti samo še belo telo za zadnji poljub. Tri osebe: mati, Anica in zdravnik Venclj — Julijan pa mora dopolniti, kar mu je bilo zapisano že ob rojstvu, ko je prejel kot dediščino svojega očeta neizogibno zgodnjo smrt. Mednarodni svet, vključen v prebujeno ljubezen do doma, je prostornina te tesno stisnjene duhovne borbe, ki bi bila zdravemu telesu tuja in nemogoča. Vendar je treba ugotoviti, da je zgodba kolikor-toliko pisateljevo osebno doživetje, kajti naturalistični eksperiment, na katerem stoji zgodba, je čezinčez nagosto prekrit s čuvstvenostjo. Poetična stilistika, zlita malone v pesem, napravlja delo kljub mrkotnemu vzdušju lažje, skoraj lirično prozorno. Knjiga ima v celoti bolj ženski ko moški značaj in se v marsičem loči od poznejših Bevkovih knjig, kjer se boj življenja ne bije med usahlimi in zvezanimi telesnimi silami kakor tu, ampak v vsej nagonski sproščenosti in telesni nasilnosti; tam je tudi za fabularnost več prostora, kakor pri tej skoraj sentimentalno hladni kopreni, ki v marsičem močno spominja na Wildea. Vsekakor je delo zanimiv osebni dokument pisateljev, ki utegne biti v tesni zvezi s knjigo o svetem Francišku Asiškem, ki jo je pisal ob istem času.

F. K.

PUBLIKACIJE UMETNIŠKE MATICE ZA L. 1950.

Za letos je Umetniška Matica razposlala svojim udom proti malenkostnemu plačilu Din 24— dvoje originalnih slovenskih grafik kot lani, razen tega pa še prvi zvezek »Zbirke del slovenske likovne umetnosti«, obsegajoč plastiko Tineta Kosa. Ta pomnožena letna izdaja ji je bila, kot razvidimo iz programa, mogoča le zaradi številnih pristopov novih članov, kar priča o zanimanju, ki ga ta ustanova uživa. Izmed grafičnih listov je enega izvršil Franjo Stiplošek (barvast lesorez, Znamenje?), enega pa Tone Kralj (lito, Delo) in bosta oba dobro služila okrasu stanovanj, pa tudi privatnim grafičnim zbirkam. Posebne vrednosti sicer ni mogoče priznati nobenemu in se zlasti »Delo« Toneta Kralja zdi narejeno nekoliko preveč ad hoc, a vendar je vse troje — grafična lista in monografija — v primeri z udnino naravnost velik dar za člane U. M.

Vrednost mape Kosovih del, kateri je uvod napisal Tone Seliškar, je v zelo dobro uspelih reprodukcijah, dočim tega o uvodu ne moremo reči (glej o tem sledečo beležko). Mapa je tiskana na umetniškem papirju ter v glavnem okusno opremljena, in čeprav se s tem tipom publikacije, ki je preživet in zelo neekonomičen, ne strinjamo, jo vendar smatramo za lepo izdajo. Zbirka, enkrat tako započeta, pa naj se tudi zares nadaljuje, seveda kot resen publikacijski glasnik slovenske likovne umetnosti, ne pa samo kot kak album različnih enostranski barvanih struj. Oplastičnem delu Tineta Kosa sem v glavnem spregovoril že lani (DS. 1929, 9). Tu naj navedem samo še nekatera opazovanja, deloma tudi iz mojega nesprejetega uvoda za to mapo. Tako o Kosovi kot o celi slovenski skulpturi bi se zaenkrat dalo govoriti bolje z vsakega poljubnega vidika, samo

ne z vidika geneze plastičnega lika in kulture. Naše kiparstvo v celoti namreč še ni prešlo od svoje učne dobe in problemov učenja do resničnega skulpturalnega ustvarjanja. In posebno Kosova plastika nas na celih obširnih območjih v tem pogledu kar najmanj zadovoljuje. V njej imamo danes dvoje popolnoma inertnih substanc kiparskega ustvarjanja, s katerima stojimo pred pragom bistva skulpture, kjer pa Tine Kos zdaj oblikuje šele poetična nastrojenja v plastičnem in to pač bolj iz čistega in prirojenega veselja nad tem načinom izražanja, nego iz notranje nujnosti in problematike, namreč prostor in maso. Forme Kosova dela danes še nimajo, ampak le neko navidezno formo popolne prirejenosti mase in prostora, in sicer amorfnega prostora okrog figure in ne kiparski predelanega in ustvarjenega prostora figure. Kljub ogromni masivnosti in telesitosti se zato zde figure Kosove plastike absolutno neprostrorne, niti ne ploskovite, nego kaotične, ker je njih notranji organizacijski princip kaotična, neurejena masa. Z izjemo emblemov Delavski par in Vasovanje so vse Kosove skupine prostorno zmedene rešitve problema, učna doba. In v večini del — zato poudarjam razliko med boljšimi in slabšimi — mu tudi ne moremo priznati, da eksistirata zanj ploskev in linija kot funkciji imaginarnega plastičnega lika forme, nego ju nahajamo le kot nujna agregata in svojstvi mase; ploskev in linija se mu rodita pač, ker pri »oblikovanju« obrezuje in urejuje in omejuje brezmejno in brezformno tvarino, primarna prvina kiparske oblike pa zanj ni ne eno ne drugo.

Svarno ta Kosova dela ne predstavljajo toliko, kolikor pripovedujejo in tudi to ne toliko o sebi, kolikor o drugem in so nekaka primitivna, vsakemu dostopna čitanka. In čisto naravno in nujno sledi iz takega značaja plastike, da se iz nje izvirajoča konkretna vsebina lahko imenuje razpoloženje, kajti to je vendar duševni profil mase, narave, snovi, ki ni posebej oblikovana, in ravno do takih razpoloženj v plastičnem se je Kos v svojem delu doslej povzpел. Tam pa, kjer ta organizacijska principa, masa in amorfní prostor, najsigurneje odpovesta, namreč v celotni figuri in v skupini, tam sta pri Kosu doslej tudi odpovedala in najboljše njegove stvari so okrajšave: Lastni portret, Vasovanje, Delavski par ter še nekaj drugih, v kolikor namreč Kos iz nekega pravilnega ocenjevanja svojega naturela ni sploh samo kipar takih okrajšav in emblemov (prim. reprodukcije albuma s tega vidika). Na konkretni vsebinski plati pa pomeni tak značaj gledanja recimo na objekt človek tudi občutno prikrajševanje »duše« in njenih izraznih bogastev, pauperizacijo. Mogoče se sicer to kje imenuje drugače kakor pri meni, a vrsta Kosovih statuet je zame v svojem večjem delu tak psihičen dolg čas in zato se ne morem dovolj načuditi Delavskemu paru in Vasovanju.

Kos je kot kipar izšel iz ene onih podobarskih delavnic, kakršnih nam je nekaj dalo prejšnje stoletje. Njegovemu delu se ta tradicija pozna i v konceptu i v rokodelski plati (gl. o tem DS 1929, 9): to je nekaka tradicija, prenesena v profano polje. In dejstvo, morda sicer — hvalevredno — da se je on edini izmed naših kiparjev ognil Meštrovicu, ki je manira, je brezpomembno spričo resnice, da se ni ognil slabi tradiciji.

Rajko Ložar.

Da mir Feigel: **Faraon v Iraku.** Založba tiskarne »Edinost« v Trstu, 1929. Strani 90. — Kdor hoče nekoliko otroško vedrega razpoloženja, naj si kupi to knjižico, ki se v njej zreali zabavni in burkasti tip našega človeka iz Primorja. On ve, da ima življenje poleg teže in resnosti tudi lahko in veselo stran, samo potruditi se je treba, da jo odkriješ. Zato imajo navadno ti ljudje višjo inteligenco, ker se dvignejo nad običajno, trudno in dolgočasno pojmovanje življenja. Feigel je jako iznajdljiv in spretno koketira z otroško naivnostjo, da se neovirano in neprisiljeno razvija njegov humor, ki je brez zbadljivosti in se nikoli ne prevrže v satiro, dasi je polno prilike za to; to je čista komika, ki nima drugega namena, kot da se izživi. Osnovana je na mehanizmu preobleke in na mehničnem stopnjevanju, kot je te oblike razložil Bergson. Praoblika je snežni val, ki postaja vedno večji, ko se toči navzdol. Tukaj je prav za prav kombinacija v krogu, da se vse vrne na prvotno mesto. Faraon, ki uide iz muzeja, spravi pokonci ves upravni in javni aparat, policijo, orožnike, sodnijo, časopise, znanost, burka in noroglavost raste radi podobnosti obleke, dokler faraon zopet ne pride sam v krsto nazaj, ko je opravlil svojo pokoro. Vsi napori ljudi so napravili le mnogo hrupa za prazen nič. Dr. J. Silc

Fran Zwitter: **Starejša kranjska mesta in meščanstvo.** Inauguralna disertacija. S podporo oblastnega komisarja obl. samouprave ljubljanske oblasti založila Leonova družba, 1929.

Razprava se peča najprej s problemom postanka naših mest, nato z mestnim gospodom in razvojem mestne avtonomije ter končno z gospodarskim položajem mest. Tendenca pisateljeva je, da dokaže, da so pri postanku in razvoju kranjskih mest v poznem srednjem veku prevladovalle iste razvojne tendence kakor za evropska mesta sploh. **V**estno sestavljena studija, kjer bo lokalni zgodovinar našel mnogo hvaležnih pobud, nam je nov dokaz za to, kako smotno usmerja zgodovinski seminar naše univerze delo svojih gojencev na raziskovanje temeljnih problemov naše domače zgodovine. Frst.

Janko Tavzes: **Slovenski prepород pod Francozi.** Inauguralna disertacija. Ljubljana, Samozaložba, 1929.

Pri čitanju te disertacije se nam pogosto vsiljuje podobnost kratke ilirske dobe z našo sodobnostjo. To povečuje aktualnost te studije, ki je strujen pregled tega, kar doslej vemo o slovenskem prepородu pod Francozi. Novi izsledki se nanašajo predvsem na poglavja o cenzuri in šolstvu, kjer je črpal iz novoodkritega arhivalnega gradiva v drž. licejski knjižnici v Ljubljani. Svoj oris si je razdelil v dva glavna dela, od katerih prvi označi kulturno obeležje, drugi prosvetne razmere v Iliriji. Rezultat se glasi, da je francoska Ilirija kljub svoji kratkotrajnosti važen moment v razvoju slovenskega narodnega prepорода, ki se je pričel sicer že nekoliko prej, vendar je bil njegov tempo še počasen in se je pospešil prav z Ilirijo, ki je na mah uknila Slovincem neprijazno tradicijo jezikovno-kulturne prakse ter odprla našemu jeziku svobodno pot. Razen tega pa se je močno razširilo kulturno obzorje njenega izobraženstva. Težko je prerokovati, kakšen bi bil tempo našega kulturnega razvoja, če bi se bil obdržal ilirski režim, gotovo pa je, da so se mu odpirale najlepše perspektive.